

Latvijai aktuālāko cilvēktiesību jautājumu īss izklāsts

Vērtējot procesus valstī jau vairāku gadu garumā, nākas konstatēt nekonsekvenču valdības darbā. Secinu, ka valdības apņēmība atzīt un aizsargāt cilvēktiesības, mazināt sociālo nevienlīdzību, izskaust nabadzību, ievērojot noturīgas attīstības principu, ir tikai deklaratīva, nevis reāla.

Ir saprotams, ka ekonomiskās lejupslīdes periodā (2008.- 2010. gads), valstī tika ieviesti taupības pasākumi, tomēr, manā ieskatā tas nedrīkstēja notikt uz mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupu: bērnu, personu ar īpašām vajadzībām, senioru, jauno ģimeņu rēķina. Taupības pasākumi nedrīkst skart tādas nozares kā veselības aprūpe, izglītība un sociālā drošība.

Latvija joprojām citu Eiropas Savienības valstu vidū izceļas ar viszemākajiem rādītājiem procentuāli no IKP gan veselības aprūpes, gan sociālā atbalsta pasākumu ziņā.¹

Personas tiesību aizsardzības kontekstā svarīgi apzināties, ka sociāli ekonomisko tiesību jomā indivīdam nav iespējas saņemt nekādas kompensācijas pretēji tam, kā tas ir pilsonisko un politisko tiesību jomā, kur personai savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

Tiesībsargs ir vairākkārt vērsis valdības un parlamenta uzmanību uz nepieļaujamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, no kuriem tiks minēti tikai daži.

Bērnu tiesības

Jau 2006.gadā pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās ANO Bērna tiesību komiteja pauda nožēlu, ka iepriekš sniegtās rekomendācijas attiecībā uz koordinētu politiku un institucionāliem mehānismiem bērnu tiesību jomā, pietiekamu budžeta līdzekļu piešķiršanu ģimenes pabalstiem, veselības pakalpojumiem un izglītībai, kā arī ģimeniskas alternatīvās aprūpes paplašināšanai, tiek risinātas nepietiekami. ANO Bērna tiesību komiteja ieteica valstij nodrošināt, lai galvenajām bērnu vajadzībām piešķirtie budžeta līdzekļi, it īpaši nelabvēlīgos apstākļos dzīvojošu ģimeņu atbalstam, veselībai un izglītībai, atbilstu ekonomiskās izaugsmes tempiem.

Taču, kā liecina esošā situācija, atbalsta sniegšana bērniem un ģimenēm ilgstoši nav valsts prioritāte.

Ekonomiskās krīzes iespaidā tika noteikti vairāki būtiski ierobežojumi valsts sociālajiem pabalstiem (maternitātes, slimības pabalsts, vecāku pabalsts), tas nenoliedzami atstāj negatīvu ietekmi uz ģimeņu ar bērniem dzīves līmeni. Neviens no minētajiem pabalstiem joprojām netiek izmaksāts pilnā apmērā, kas turpina nelabvēlīgi ietekmēt ģimenes ienākumus un dzīves līmeni. Apgādnieka zaudējuma pensijas minimālais apmērs nesasniedz Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kas ir 50 līdz 60 lati (71 līdz 78 eiro) mēnesī, turklāt, tas nav pārskatīts kopš 1996.gada, kad stājās spēkā likums „Par valsts pensijām”, apgādnieka zaudējuma pensijas kopš 2009.gada netiek indeksētas.

Papildus kopš 2013.gada 1.janvāra ir samazināts garantētā minimālā ienākuma pabalsts no 40 (57 eiro) uz 35 (50 eiro) latiem vienai personai (arī bērnam) mēnesī. Tas nenodrošina pamatvajadzību apmierināšanu un būtiski pasliktina ģimeņu labklājību, ne tuvu nesasniedzot Centrālās statistikas pārvaldes aprēķināto pilna iztikas minimuma

¹ Eurostat, General government expenditure in 2011 – Focus on the functions ‘social protection’ and ‘health’; pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-009/EN/KS-SF-13-009-EN.PDF

patēriņa grozu vienam iedzīvotājam, kas 2012.gada decembrī bija aprēķināts 177 lati (252 eiro) mēnesī.²

Saskaņā ar ANO Bērnu fonda sagatavoto informācijas apkopojumu par bērnu labklājību bagātajās pasaules valstīs 29 industrializēto valstu vidū Latvija ierindojas priekšpēdējā 28.vietā, vērtējot bērnu materiālo labklājību, veselību un drošību, izglītību, uzvedību un riskus, mājokli un vidi.³

Tiesības uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu

Latvijas tiesu sistēmā ilgstoši ir novērojama problēma ar savlaicīgu lietu izskatīšanu, uz ko norāda zaudētas prāvas Eiropas Cilvēktiesību tiesā⁴ un Tiesībsarga birojā regulāri saņemtās sūdzības.

Tiesības dzīvot sabiedrībā

Latvijas Republikā darbojas pieci Valsts sociālās aprūpes centri (turpmāk – VSAC) ar 30 filiālēm⁵, kuros pastāvīgi dzīvo vairāk nekā 4000 klienti.⁶

Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisāra 2012.gada 13.marta ziņojumā „Personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā” norādīts, ka visizplatītākais tiesību dzīvot sabiedrībā pārkāpšanas veids ir ievietošana sociālās aprūpes institūcijās.⁷

Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (turpmāk - CPT) ir norādījusi, ka tādu pakalpojumu sniegšana, kas paredz, ka personām ar invaliditāti jāturpina dzīve psihiatriskās veselības aprūpes iestādēs, nav uzskatāma par pieņemamu, jo šādas iestādes rada nopietnu pacientu un personāla institucionalizācijas risku, kas savukārt var nelabvēlīgi ietekmēt pacienta ārstēšanu.⁸

Pašlaik Latvijas Republikā sociālo pakalpojumu nodrošinājums neatbilst personu ar garīga rakstura traucējumiem vajadzībām, sabiedrībā balstītie alternatīvie pakalpojumi ir pieejami nelielam cilvēku skaitam. Rezultātā daudzos gadījumos personas ar garīga rakstura traucējumiem ir spiestas izvēlēties aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs. Daudzi Valsts sociālās aprūpes centru (turpmāk – VSAC) klienti

² Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, Iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozs, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaju-ienemumi-galvenie-raditaji-30268.html>;

³ <http://www.unicef-irc.org/Report-Card-11/#.UWaC9vJ7oL2.twitter>.

⁴ Sorokins and Sorokina v. Latvia, No. 45476/04, 28 May 2013;

Dmitrijevs c. Lettonie, No 37467/04, 2 octobre 2012;

Estrikh v. Latvia, No. 73819/01, 18 January 2007;

Čistiakov c. Lettonie, No 67275/01, 8 février 2007;

Kornakovs c. Lettonie, No 61005/00, 15 juin 2006;

Moisejevs c. Lettonie, No 64846/01, 15 juin 2006

Svipsta v. Latvia, No. 66820/01, 9 March 2006;

Freimanis et Līdums c. Lettonie, No 73443/01 et 74860/01, 9 février 2006;

Lavents c. Lettonie, No 58442/00, 28 novembre 2002.

⁵ Valsts nodrošina ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērniem bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz 2 gadiem, bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem līdz 4 gadu vecumam, bērniem invalīdiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem no 4 līdz 18 gadu vecumam, pilngadīgām personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem (1. un 2.grupas invalīdi) un neredzīgām personām (1. un 2.grupas invalīdi)

⁶ Skat. Labklājības ministrijas interneta vietni: <http://www.lm.gov.lv/news/id/4178>.

⁷ Tematiskais ziņojums ir pieejams: www.commissioner.coe.int

⁸ CPT Standarti, pieejami: <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>.

spētu dzīvot sabiedrībā, ja viņiem būtu nodrošināts atbalsts dzīves vietā. Tomēr vairums apmeklēto VSAC ir paplašinājušies un deinstitucionalizācijas centri ir bijuši ierobežoti, vai arī tādu nav bijis vispār.

Spīdzināšanas aizliegums

CPT Latvijā ir viesojusies sešas reizes.⁹ Ziņojumos tiek norādīts uz būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem – neatbilstoši sadzīves apstākļi, pārmērīgi bargs režīms uz mūžu notiesātajiem, nepieejami resocializācijas pasākumi. CPT jau vairāk kā desmit gadus atpakaļ aicināja Latviju īstenot atbilstošus pasākumus vardarbības izskaušanai ieslodzījuma vietās, taču pēc tiesībsarga vērojumiem būtiskas izmaiņas šajā aspektā nav veiktas.

Nabadzības risks un sociālā nevienlīdzība

Vērojams, ka valdība īpašu uzsvāru liek uz Latvijas veiksmes stāstu, atkal un atkal uzsverot, ka Latvijā pēdējā gada laikā ir visstraujāk augošā ekonomika Eiropas Savienībā, neskatoties uz to, sociālā realitāte un statistikas dati liecina, ka ekonomisko spriedzi joprojām izjūt vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju, Vidzemes un Latgales reģionā pat 69,8 līdz 74,9% mājāsaimniecību.¹⁰ Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, tostarp 43% bērnu un 33% senioru,¹¹ kas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropas Savienības valstu vidū.

Tiesībsargs ir vērsis valdības uzmanību uz tiesībām uz taisnīgu atalgojumu un strādājošo nabadzību valstī. Minimālā darba alga Latvijā kopš 2011. gada 1. janvāra ir noteikta 200 lati (284 eiro) mēnesī. Pēc nodokļu nomaksas iedzīvotāja iztikai paliek 144 lati (205 eiro), tātad, summa, kas ir mazāka, kā aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis. Dati liecina, ka minimālo darba algu vai summu, kas mazāka par to, saņem 189,8 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju¹², kas ir ceturtdaļa no visiem darba ņēmējiem.

Veselības aprūpe

Jau 2009.gadā tiesībsargs vērsa valdības un likumdevēja uzmanību uz valsts pienākumiem veselības aizsardzības jomā un attiecīgi aicināja nesamazināt finansējumu veselības aizsardzības jomai. Jau pirms ekonomiskās situācijas pasliktināšanās ar katru gadu veselības aprūpes jomai atvēlētie finanšu līdzekļi procentuāli no iekšzemes kopprodukta samazinājās.¹³ Tomēr minētais aicinājums netika ņemts vērā.

Uz nepietiekamo veselības aprūpes budžetu norādījusi arī ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja noslēguma komentāros par ANO Starptautiskā pakta par

⁹ Dati par CPT vizītēm ir pieejami: <http://www.cpt.coe.int/fr/visites.htm>

¹⁰ Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: <http://www.csb.gov.lv./dati/statistikas-datubazes-28270.html>.

¹¹ Eurostat, pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en; Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: www.csb.gov.lv.

¹² Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, tabula DS14, pieejams: <http://www.csb.gov.lv./dati/statistikas-datubazes-28270.html>.

¹³ Eurostat, pieejams: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām īstenošanu Latvijā.¹⁴ Tāpat noslēguma komentāros komiteja ir paudusi bažas par nevienmērīgu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību valsts teritorijā, kā arī medicīnas personāla nepietiekamību.

Dati liecina, ka krīzes apstākļos ir palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas norādījuši, ka nepieciešamības gadījumā neveica veselības pārbaudi ārstniecības pakalpojumu nepietiekamas pieejamības dēļ – no 10,1% - 2008.gadā līdz 16,2% - 2011.gadā. Īpaši ir palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas norādījuši, ka pakalpojums ir bijis pārāk dārgs (līdz pat 26%).¹⁵

Personu ar invaliditāti tiesības

Lai novērstu ārkārtas situāciju un nodrošinātu tehnisko palīglīdzekļu pieejamību personām ar invaliditāti 2012.gadā bija nepieciešams papildus finansējums 3,8 miljonu latu (5,4 miljoni eiro) apmērā.¹⁶ Tā vietā minētajām vajadzībām tika atvēlēti valsts budžeta finanšu līdzekļi 1,27 miljonu latu (1,8 miljoni eiro) apmērā. Uz 2012. gada 1. martu rindā pēc tehniskajiem palīglīdzekļiem gaidīja jau 11 104 cilvēki¹⁷. Tiesībsargs uzskata par nepieļaujamu, ka ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti ieviešanas periodā tik ievērojamam skaitam personu netiek dota iespēja līdzvērtīgi piedalīties sabiedrības dzīvē finansējuma trūkuma dēļ.

Diskriminācijas aizliegums

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību vairākkārtēji sniegusi rekomendācijas¹⁸, kas netiek ņemtas vērā. Regulāri ir konstatēts atbildīgo institūciju darbības trūkums visa veida diskriminācijas mazināšanā. 2012.gadā tiesībsargs vērsa valdības un parlamenta uzmanību uz jautājumiem, kas saistīti ar diskrimināciju pret mazākumtautībām (romu tautības pārstāvjiem), vecākiem ar maziem bērniem (jauno māmiņu iekļaušanās darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma) un personām ar invaliditāti (vides pieejamība, atbalsta pasākumu trūkums iekļaušanai sabiedrībā).

Nekādas konkrētas darbības nav tikušas veiktas, reaģējot uz tiesībsarga paustajām bažām un ieteikumiem visās iepriekšminētajās jomās. Ar detalizētu Latvijas Republikas tiesībsarga 2012. gada ziņojumu iespējams iepazīties Latvijas Republikas tiesībsarga mājas lapā tīmekļa vietnē: www.tiesibsargs.lv.

¹⁴ Concluding Observation of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 7 January 2008. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/400/67/PDF/G0840067.pdf?OpenElement>

¹⁵ Eurostat, pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

¹⁶ Ministru kabineta rīkojuma projekts „Par papildus finansējuma piešķiršanu ārkārtas situācijas valsts nodrošināto tehnisko palīglīdzekļu jomā novēršanai” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). MK 29.11.2011. sēde, protokols Nr.70.

¹⁷ Skat. Labklājības Ministrijas interneta vietni: [//www.lm.gov.lv/news/id/3482](http://www.lm.gov.lv/news/id/3482)

¹⁸ Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, pieejams: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/latvia/LVA-CbC-IV-2012-003-LVA.pdf>